

Het monument 'Crystal Wall of Crying' van Marina Abramovic. Het vormt onderdeel van het Babyn Jar Holocaust Herdenkingscentrum.

REPORTAGE HOLOCAUST OEKRAÏNE

Argwaan en ongenoege rondsom een gedenkplek

In Kiev is deze woensdag de onthulling van een monument dat de slachting van Babyn Jar herdenkt. De gedenkplek is beladen geworden door Russische bemoeienis en te wilde plannen.

Door onze medewerker **Paul Alexander**

En stoet van zo'n tweeduizend personen trekt langs een verkeersader door Kiev. Er lopen mannen met kepeltjes mee, juffen met een kinderklas, een rabbijn en veel jongeren. Ze zijn op weg naar Babyn Jar - ook bekend onder de Russische naam Babi Jar - en volgen dezelfde 'Weg des Doods' als duizenden Joodse mannen, vrouwen en kinderen tachtig jaar geleden. Ze komen langs de plek waar de Joden destijds hun koffers achter moesten laten en ontdekten dat ze niet op transport werden gezet. In de verte klonken schoten. Op dat moment kon het hen niet meer ontgaan: ze liepen hun dood tegemoet.

In de mars loopt ook Joshua Bernstein (56). Hij is speciaal voor de tachtigjarige herdenking vanuit de Verenigde Staten overgekomen, voor het eerst sinds zijn emigratie in 1982. Hij heeft een Jodenster van papier op zijn jas: een „eerbetoon aan mijn vermoorde familie“. Alleen zijn vader overleefde de slachting, omdat hij op dat moment diende in het Rode Leger en niet in Kiev was.

Babyn Jar was destijds een ravijn aan de rand van de stad. Op 29 en 30 september 1941 executeerden SS-Einsatzgruppen en Duitse politiebatjons daar 33.771 Joden,

nadat ze eerst van hun bezittingen en kleding waren beroofd. Halfnaakt moesten ze met het gezicht naar beneden in het ravijn gaan liggen, op de warme lichamen van lotgenoten die voor hen waren neergeschoten. Vervolgens bliezen de Duitsers de wanden van het ravijn op, zodat alle lijen in een massagraf verdwenen.

Het moorden ging nog twee jaar door, waarbij naast andere Oekraïense Joden ook geestelijk gehandicapten, krijgsgevangenen, Roma en Oekraïense nationalisten omkwamen.

Nu staat Kiev stil bij het lot van de Joden. In de metro wordt met posters opgevoerd mee te doen aan een online herdenking en een digitaal kaarsje te branden. Op het Maidan-plein hangen affiches met informatie en fotomateriaal van de gruwelijkheden.

Woensdag 6 oktober is ook de officiële herdenkingsceremonie bij Babyn Jar. Onder de gasten zijn de presidenten van Israël, Duitsland en Albanië. President Volodymyr Zelensky van Oekraïne zal de *Crystal Wall of Crying* onthullen, ontworpen door conceptueel kunstenaar Marina Abramovic. Het maakt deel uit van het Babyn Jar Holocaust Herdenkingscentrum dat op het terrein wordt gebouwd en dat gewijd is aan alle anderhalf miljoen ver-

moorde Oekraïense Joden - een kwart van alle Holocaust-slachtoffers.

Net als bij het *Namenmonument* in Amsterdam duurde het lang voordat het monument er kwam. Het roept om meerdere redenen verzet op. Twee van de vier oligarchen die het project financieren komen uit Moskou, terwijl Oekraïne door de bezetting van de Krim en president Poetins steun aan de rebellen in het oosten met Rusland in een conflict is verwickeld. Michail Fridman, de grootste financier wiens grootouders en veel andere familieleden door de nazi's werden vermoord, wordt in de media uitgemaakt voor agent van Poetin. Daar komt bij dat Poetin de Oekraïners graag wegzet als collaborateurs.

De Holocaust als experience

Er kwam een team van experts onder leiding van de Nederlandse historicus Karel Berkhoff, een Holocaustexpert van het NIOD die gespecialiseerd is in Oekraïne. Deze experts ontwikkelden een historisch narratief dat als basis moest dienen voor een Holocaustmuseum en -monument op het terrein. Daarbij ondervonden ze veel wantrouwen in Kiev. „Er is altijd de angst voor een anti-Oekraïens verhaal“, zegt Berkhoff via Zoom.

Toen de Duitsers Oekraïne binnenvie-

len waren velen blij verlost te zijn van het communistische juk, ook omdat begin jaren dertig Stalin middels een gecreëerde hongersnood een volkerenmoord pleegde op de Oekraïners - de Holodomor. Daarbij waren er Oekraïense nationalist die de nazi's behulpzaam waren in hun moordzucht op de Joden. De bekendste naam is de Oekraïense kampbewaker Iwan Demjanjuk, die na de oorlog naar de VS verhuisde en in 2011 werd uitgeleverd aan Duitsland - hij stierf voordat zijn veroordeling tot vijf jaar cel in hoger beroep kon worden behandeld.

In 2019 werden de plannen voor het museum en het monument gepresenteerd, maar die konden de oligarchen niet bekoren. „Te gewontjes“, oordeelde Fridman. Hij schoof zijn vriend Ilja Chrzjanovski naar voren, een Russische regisseur die met een filmserie over de paranoïa onder Stalin veel ophef en rumoer had veroorzaakt.

Zijn plan voor een monument behelsde een soort laboratorium met de bezoekers als proefpersoon: ze krijgen met behulp van algoritmen de rol van slachtoffer, dader of helper toegewezen en komen te staan voor de gruwelijke dilemma's van toen, om zo te ondervinden hoe het werkelijk was. De Holocaust als experience - de volgende rel was geboren. Berkhoff en andere historici stapten op. Chrzjanovski kreeg het verwijt van Babyn Jar een 'Holocaust Disney' te maken. Het plan werd weer ingetrokken.

Daarvoor in de plaats kwam een waaier van andere plannen. De eerste onderdelen zijn inmiddels gebouwd, zoals de muur van Abramovic en een indrukwekkend veld met spiegelende pilaren, het geheel doorboord door kogels van het kaliber zoals de Duitsers die in de oorlog gebruikten. Uit de kogelgaten klinken de namen van slachtoffers en gewijde Jiddische en religieuze muziek.

Op de heuvel erboven staat een uitklapbare synagoge. De rabbijn uit de stoet zegt daar bij aankomst van de herdenkingsmars de kaddisj, een joods gebed, tegenover de menigte verspreid over het park. Na afloop zegt hij: „Ik wil hier eigenlijk geen mededelingen doen, maar het Holocaust Museum moet er komen.“ Want dat is de angst van de tegenstanders: dat er door alle wilde plannen van het museum uiteindelijk niets terecht komt.

Taboe in de Sovjettijd

Zo is tachtig jaar na dato het gedenken van Babyn Jar nog altijd problematisch. Dat begon al in de Sovjettijd, toen de Holocaust taboe was en de autoriteiten het ravijn opvulden met puin van de lokale baksteenfabriek. Er werd snel een park aangelegd voor buurtgenoten om te recreëren, opdat niets meer herinnerde aan de massaslachting. Dat paste namelijk niet in het straatje van de Communistische Partij.

De nadruk moest liggen op het lijden van de Sovjetbevolking als geheel. Het zette Jevgeni Jevtoesjenko in 1961 aan tot het schrijven van zijn beroemde gedicht 'Boven Babi Jar staat geen monument'. De componist Sjostakovitsj verwerkte de tekst in zijn dertiende symfonie - ook bekend als de Babi Jar-symfonie. Deze woensdag wordt die tijdens de officiële ceremonie uitgevoerd door het Duits symfonieorkest.

Ook na de onafhankelijkheid van Oekraïne in 1991 bleef het herdenken lastig. Toen kwam de nadruk te liggen op het lijden van de Oekraïners, met name het trauma van de Holodomor. Er kwam wel een monument in de vorm van een menora, maar tegelijkertijd verschenen heren der ruim dertig andere monumenten waardoor een duidelijke link met de Holocaust alsnog ontbrak.

Pas in 2015 werd per presidentieel decreet officieel een verband tussen Babyn Jar en de Holocaust gelegd. In een toespraak tot de Knesset noemde toenmalig president Petro Porosjenko Babyn Jar een gedeelde open wond van de Oekraïners en de Joden. Toen werd ook het start-

Stills uit de film *Babyn Jar Context* van Sergei Loznitsa.

schot gegeven voor de bouw van het huidige herdenkingscentrum.

Wat de overige plannen voor het meer dan 150 hectaren omspannende herdenkingscentrum gaan brengen, is onduidelijk. Een samenhang is nog niet te ontdekken. Historicus Berkhoff, die besloten heeft de ceremonie van woensdag te laten schieten, heeft er weinig vertrouwen meer in: „Het hoeft geen slecht monument te worden. Maar hoe kan een filmregisseur wetenschappelijk historisch onderzoek leiden? Ik vrees dat het herdenkingscentrum niet het beoogde gezaghebbende onderzoeksinstituut voor de Holo-

De stille rond het Oekraïense ravijn Babyn Jar is tachtig jaar na de gruwelijkheden eindelijk verbroken

caust in Oekraïne gaat worden.“

Dat zou spijtig zijn, want in de jaren van zwijgen is amper onderzoek gedaan. Van de slachtoffers zijn nu rond de 15.000 namen vastgesteld. In de KGB-archieven in Kiev en Moskou ligt nog een schat aan informatie: zo hebben medewerkers van de NKVD (de voorganger van de KGB) na de herovering van Kiev veel inwoners verhoord om erachter te komen wat er precies in Babyn Jar was gebeurd.

De stille rond Babyn Jar is in ieder geval verbroken. Dat Sjostakovitsj' symfonie woensdag over het ravijn schalt, mag een overwinning op het zwijgen heten.

FOTO ANTON FEDOROV

FOTO SERGEI LOZNITSA